

De derde weg volgens Anthony Giddens

Mark Elchardus

Vakgroep sociologie, Vrije Universiteit Brussel

De 'derde weg' is een vaag begrip, dat veel lezingen verdraagt. 'De Derde Weg' is ook een boek van Anthony Giddens, de grote inspirator achter het socialisme van New Labour.

Heeft Tony Blair het elan van zijn partij en zijn beleid werkelijk aan deze man te danken?

Zijn Giddens' opvattingen echt zo origineel en vernieuwend als ze lijken? En hoeveel lezingen verdraagt *The Third Way*? Mark Elchardus had aan één kritische genoeg.

Toen de Sovjetunie implodeerde en de muur neerging, viel ook de illusie van een homogeen kapitalisme aan scherven. Het bestaan van een karikaturale vijand, zoals het Russische staatscommunisme, had de liberale ideologen laten geloven dat het kapitalisme een homogeen verschijnsel is. Alsof de uiteenlopende kapitalismen van de Verenigde Staten, Duitsland, Zweden, Japan en Maleisië, om maar een paar voorbeelden te noemen, veel met elkaar gemeen hebben. De grote verschillen tussen die economische stelsels werden zichtbaar van zodra de Sovjetunie ophield te bestaan. Daarom is, paradoxaal genoeg, samen met de muur ook "het kapitalisme" verdwenen. Het is niet langer een zinvol concept. Al het gedoe over globalisering kan niet verhullen dat we nu in een wereld van beschavingen, culturen en zelfs naties zijn beland. Wat telt zijn niet langer de algemene economische kenmerken van het kapitalisme, maar de specifieke instellingen, culturen, vormingswijzen en motivatiestructuren, die maken dat de ene regio, de ene gemeenschap of de ene natie, het beter doet dan de andere. Als nu wordt gesproken over de voorwaarden van welvaart en welzijn, komt het begrip kapitalisme daar nog ternauwernood aan te pas. Het gaat dan over de verschillen tussen het Angelsaksische model en het Rijnlandmodel, over de relatieve voordelen van lastenverlaging en sociale zekerheid, over vraag- versus aanbodgestuurde economie, over de keuze tussen investeren in onderwijs en gezondheid versus beta-

len voor vervanginkomens, over herverdeling versus ongelijkheid, over de zin van grenzen, over de voor- en nadelen van globale liberalisering, over de behoefte aan een nieuw globaal of mondiaal economisch en politiek orderingsprincipe. Nu verschijnen boeken over de toekomst van de wereld, waarin de term 'kapitalisme' niet meer opduikt.

Het is verbazend hoe traag die evidentie tot het bewustzijn doordringt. We leven nu in een wereld waarin de basisprincipes van de economische organisatie zowat overal dezelfde zijn, met het gevolg dat de wijze waarop men die basisregels hanteert en dus factoren als religie, cultuur, onderwijs, politiek en sociale zekerheid, het verschil maken. Zij bepalen of de zoektocht naar comfort en geluk succesvol is. Zij leiden sommige landen naar armoede, andere naar bescheiden comfort en nog andere naar weelde. Noch het marxistische socialisme, noch het liberalisme waren op zo'n wereld voorbereid. Voor menig aanhanger van die hardleerse leren was de komst van de nieuwe wereld dan ook een reden om tilt te slaan en postmodernist te worden. De sociaal-democratie was beter voorbereid. Die beleidspraktijk had al lang afstand genomen van de economische theorie van het socialisme om enkel de ethische kern, de waarden en idealen van die politieke stroming over te houden. Het wezen van de sociaal-democratie leek erin te bestaan die idealen op een pragmatische wijze na te streven binnen de algemene basisregels van het kapitalisme. Een aantal libera-

len, bij ons bijvoorbeeld Guy Verhofstadt, proberen het liberalisme nu trouwens te vernieuwen door te stellen dat het in feite een sociaal-democratie is, maar dan - de nationale politieke competitie noodt daartoe- naar buitenlands, Blairiaans of Koksiaans model.

Voor de sociaal-democraten zelf dient zich met de nieuwe wereld een ernstiger en moeilijker taak aan. De vraag naar theoretisering van haar beleidspraktijk dringt zich nu op. Men kent de praktijk. De voor- en nadelen ervan zijn zelfs in belangrijke mate becijferd door mensen die welvaarts- en welzijnsindicatoren bestuderen. Maar het volstaat niet langer zich te profileren als een soort pragmatische middenweg tussen de theoretische visies van het Marxisme en het Liberalisme. Die visies laten immers niets meer zien. Sinds jaar en dag kijken ze nog enkel naar elkaar en zijn ze nagenoeg blind voor de maatschappelijke werkelijkheid. Pogingen om de sociaal-democratische praktijk theoretisch te vernieuwen, tot een voorwerp van reflectie te maken en uit te bouwen tot de grondslag van een wervend project, zijn daarom aan de orde van de dag. Soms varen ze onder de vlag "Derde Weg".

Anthony Giddens, waarvan wordt beweerd dat hij een beluisterd raadgever is van Tony Blair en één van de inspiratoren van New Labour, besteedt een boek aan de verduidelijking van die derde weg. In de ondertitel geeft hij onomwonden te kennen dat hij hem beschouwt als "de vernieuwing van de sociaal-democratie". Giddens, een gerenommeerd socioloog, eredokter van de Vrije Universiteit Brussel, komt zelf uit marxistische of neo-marxistische hoek. In 1973, toen de aard van de Sovjet-samenleving velen toch al duidelijk was, schreef hij nog: "In de kapitalistische samenleving blijft de klassentegenstelling de fundamentele as van de maatschappelijke structuur en de belangrijkste vector van relaties van uitbuitende overheersing. De staatssocialistische samenlevingen daarentegen, zijn er waarlijk in geslaagd te ontwikkelen in de richting van een klassenloze samenleving..." (*The Class Structure of Advanced Societies*, p.294). Dat geloof in de economische theorie van het Marxisme - de klassenloze maatschappij als

een haast automatisch gevolg van het afschaffen van het privé eigendom van de productiemiddelen - heeft Giddens inmiddels opgegeven. Het werd vervangen door de overtuiging dat het kapitalisme een veel grote capaciteit heeft om zich te vernieuwen, aan te passen en productiviteitswinst te boeken, dan de socialistische kritiek liet vermoeden (p.5). De lange weg die Giddens langzaam heeft afgelegd, verklaart waarom lezers van *De Derde Weg*, die al langer sociaal-democraat zijn en al langer de economische theorie van het socialisme als een negentiende-eeuws curiosum beschouwen, bij hem geregeld met vleierende verbazing lezen hoe hun vertrouwde manier van denken in dit boek weer als nieuw, fris en alternatief wordt voorgesteld.

De Derde Weg

Het boek telt vijf hoofdstukken. Het eerste noteert de dood van het marxistische socialisme, stelt de ontoereikendheid van het neoliberale alternatief vast en beschrijft de derde weg met haast religieuze (of Hegeliaanse) plechtstatigheid als een "overstijgen" (to transcend) van de klassieke sociaal-democratie en het neoliberalisme. Het tweede hoofdstuk biedt een maatschappij-analyse waaruit moet blijken dat de derde weg een haast onvermijdelijke aanpassing is aan de wereld zoals hij er nu uitziet. Dit hoofdstuk is het zwakste uit het boek. Vaagheid en cliché zijn er troef. De paragraaf over globalisering, bijvoorbeeld, wordt nietszeggend afgesloten met: "Kortom, globalisering is een complexe reeks ontwikkelingen. Het verandert ons dagelijks leven, vooral in de ontwikkelde landen en tegelijkertijd schept het nieuwe transnationale systemen en krachten". Als het nieuwe, expressieve individualisme wordt besproken, vraagt Giddens zich af "...is dit meer dan psychobabbelen of de verwende praat van de rijken? Het kan dat inderdaad zijn, maar wie veronderstelt dat het niet meer is dan dat, mist een geweldige verandering in de houdingen en aspiraties van de mensen". En dat is het dan. Giddens voegt daar niet aan toe over welke verandering, welke houdingen, welke aspiraties of welke mensen hij het heeft.

Hij stelt zich zelfs niet de vraag of die therapeutische manier van spreken over zelf en identiteit aangepast is aan deze tijd en tegemoet komt aan de aspiraties van de mensen. Staan we echt te wachten op een therapieusering van de samenleving? Is dat waarlijk het eindstation van de emancipatie? De maatschappelijke en politieke gevolgen van een zelf-ideologie die haar terminologie en betekenis aan de therapieessessie ontleent, worden door Giddens niet geproblematiseerd. De paragraaf over politiek en overheid wordt op een gelijkaardige nietszeggende wijze afgerond. "Overheid moet breder worden opgevat dan nationale overheid. Sociaal-democraten moeten zich afvragen hoe de overheid kan worden aangepast om beter te voldoen aan de behoeften van deze tijd". In hoofdstuk 2 krijgt de lezer om de haverklap dergelijke onbenullige uitspraken voorgeschoteld.

De drie laatste hoofdstukken van het boek zetten uiteen waaruit de derde weg bestaat. Zij zijn, zo schrijft Giddens, bedoeld als een "programma in wording". Die bescheidenheid verrast want dat programma bevat weinig elementen die al niet lang in de praktijk, de programma's en het vertoog van de continentale sociaal-democratische partijen zijn opgenomen.

De derde weg wil onder meer dat de dienstverlening van de overheid beter wordt. Om dat doel na te streven mag gerust inspiratie worden gezocht bij de bedrijven. Waar mogelijk moet het subsidiariteitsbeginsel worden toegepast, maar het gehele maatschappelijke beleid mag niet worden afgeschoven op het middenveld, de NGO's of de *civil society*. Voor de overheid blijft een specifieke en belangrijke rol weggelegd, meer dan als regelgever en kansgever dan als keizer-koster. De overheid moet wel transparanter worden. Men moet actiever optreden tegen corruptie. De macht moet verschuiven, enerzijds opwaarts naar supranationale instellingen als de Europese Unie en de Verenigde Naties, anderzijds neerwaarts naar gemeenschappen, regio's en lokaliteiten. Zo'n proces mag echter niet te ver gaan, want de

ene lokaliteit of regio mag de andere economisch niet al te zeer voorbijsteken.

Gelijkheid blijft een belangrijke waarde. Gelijkheid kan niet uitsluitend worden opgevat in termen van kansengelijkheid. Het gelijkheidsstreven omvat meer dan het verzekeren van gelijke kansen. Meritocratie heeft in dat opzicht vele gebreken. Giddens probeert het gelijkheidsstreven in te vullen aan de hand van de begrippen inclusie (of integratie) en

De derde weg die Giddens met zoveel verve als een fris alternatief voorstelt, is voor de sociaal-democratie op het vasteland een vertrouwd pad.

uitsluiting. Dat brengt hem uiteindelijk bij een sterk pleidooi voor de verzorgingsstaat: voor beter onderwijs, goed betoelaagde gezondheidsdiensten, meer veiligheid en misdaadbestrijding. Het levenslang leren moet worden gestimuleerd. Die maatregelen moeten worden opgezet op een manier die iedereen ten goede komt. Het toespitsen ervan op de meest behoeftigen (positieve selectie) moet worden vermeden, omdat het uiteindelijk het draagvlak van de sociale zekerheid versmalt. Arbeid is heel belangrijk voor maatschappelijke integratie. Het geeft een inkomen, schept welvaart en verleent stabiliteit en zin aan het leven. Maar wie zonder werk valt, mag niet worden uitgesloten. De werkplaatsen moeten gezinsvriendelijker worden gemaakt.

Giddens houdt ook een pleidooi voor de natiestaat. De taak daarvan verandert wel ten gevolge van de globalisering, maar zij verdwijnt niet. De staat van de toekomst moet wel meervoudige loyauteiten toelaten: men moet, om die stelling op dit land te betrekken, tegelijkertijd Belg en Vlaming kunnen zijn, of zich Belg en Marokkaan kunnen voelen of Limburger en Europeaan en van Italiaanse origine. Giddens noemt dat de cosmopolitische staat. Hij onderscheidt die opvatting van identiteit duidelijk van het radicale multiculturalistische standpunt dat hij ervan verdenkt een vorm van essentialisme of racisme te zijn en waarvan hij vermoedt dat het de ontwikkeling van loyauteit ten opzichte

van het gastland in de weg staat. Die cosmopolitische staten moeten proberen een internationale regulering af te dwingen en het globale marktfundamentalisme aan banden te leggen. In dat opzicht dient dringend een controle op globale financiële transacties te worden verwezenlijkt. Dat is volgens Giddens een dringende taak, maar ook hij weet niet meteen hoe die klus kan worden geklaard.

Ik heb dit niet nagetrokken, maar het lijkt me heel waarschijnlijk dat men bijna al die posities en wensen kan terugvinden in de regeerakkoorden van de huidige Vlaamse en federale regeringen en in de teksten waarmee deze werden voorbereid. Het zijn immers bijna allemaal streefdoelen van het hedendaagse centrum-links. Een gedeeltelijke lokale uitzondering daarop vormen misschien het veiligheidsbeleid (dat bij ons relatief weinig aandacht heeft gekregen), de financiering van de gezondheidszorg en de ziekteverzekering (die dicht bij een te lage groei van 1,5% werd gehouden) en het gebruik van positieve selectie voor het opvangen van de behoeften van de meest behoeftigen in een krimpende verzorgingsstaat. Zo bekeken is de derde weg hier te lande een vertrouwd pad.

verdeling van de koek wordt verworpen ten voordele van het opnemen van verantwoordelijkheid voor de condities waaronder een land productief en competitief kan zijn. Vraaggestuurde economie wordt aangevuld met aanbodgestuurde economie. De aandacht voor de voorwaarden van maatschappelijke orde komt heel duidelijk tot uiting in de nadruk die wordt gelegd op "de rechten én de plichten" van het individu. Volgens Giddens impliceert de derde weg dat de onconditionele rechten worden verworpen. De werkloosheidsuitkeringen, bijvoorbeeld, moeten aan een arbeidsplicht worden gekoppeld. De verzorgingsstaat moet beter worden beschermd tegen profitaat en sociale fraude. De wetgeving ter zake moet gevoeliger worden voor *moral hazard*, voor het minder verantwoordelijk gaan leven omdat er toch een breed opvangnet of verzekering bestaat. Het geheel van die maatregelen zou er moeten toe leiden dat men, zonder de effectieve sociale bescherming te verminderen, toch meer geld kan steken in het ontwikkelen van menselijk potentieel dan in vervanginkomens. De sociale zekerheid moet ook beter rekening houden met nieuwe risico's en met de systematische uitsluiting van laaggeschoolden.

Enigszins nieuw is het pleidooi voor de democratisering van het ecologisch beleid. De bevolking moet meer inspraak krijgen in de ecologische risico's die ze wil nemen.

Het stelsel moet minder exclusief worden gedacht in ter-

Een aantal andere punten van het programma in wording dat Giddens voorstelt, zijn over de laatste tien jaar een vast onderdeel geworden van de sociaal-democratische programma's. De meeste daarvan worden beschouwd als flinks of als uitdrukkingen van een no-nonsense-socialisme. "Collectivisme" wordt door Giddens expliciet verworpen, maar in feite ruilt hij collectivisme in zijn alledaagse betekenis (als voorrang aan de collectiviteit), voor 'collectivisme' in zijn meer technische sociologische betekenis. De nadruk komt te liggen op de (collectieve) voorwaarden van welvaart, welzijn en maatschappelijke orde. Met betrekking tot het economische beleid betekent dit dat een exclusieve aandacht voor

men van het herverdelen van geld. Het moet het onbehagen tegengaan, dat zijn oorsprong niet alleen vindt in financiële deprivatie. Er moet meer aandacht komen voor het gezinsbeleid, voor de continuïteit van het gezinsleven en vooral voor het welzijn van de kinderen. Het middenveld of de civil society moeten een grotere rol spelen. Giddens maakt zich zorgen over de afname van *civility* (respect en fatsoen). Hij hoopt dat meer aandacht en stimulansen voor het verenigingsleven, de participatie, het sociaal weefsel en de gemeenschap, het respect en het fatsoen zullen helpen herstellen. Hij pleit ook voor een meer actief veiligheidsbeleid. Het gevoel van veiligheid moet worden verhoogd. Dat kan vol-

gens hem via *community policing* (een model dat bij ons door de Rijkswacht wordt bepleit). De derde weg moet volgens Giddens ook gekenmerkt worden door "filosofisch conservatisme". Daarmee bedoelt hij dat er veel aandacht moet zijn voor het bewaren van wat verwezenlijkt werd en wat bestaat. Er moet een besef zijn van limieten en respect voor het verleden en de geschiedenis.

Weinig of geen perspectief

Het was niet gemakkelijk die veranderingen door te voeren in de sociaal-democratie. Zij gingen dikwijls in tegen de gevoeligheden en vooral de geplogenheden van een deel van die beweging. Zij staan volkomen haaks op een socialisme dat marxistisch was op de *Bühne* en affairistisch in de praktijk. Daarom hebben sociaal-democratische partijen in verschillende landen sterk gesteund op het advies van externen en intellectuelen om deze veranderingen binnen de eigen organisaties ingang te doen vinden. Giddens neemt die rol duidelijk, maar laattijdig op. De spanningen, polemieken en ruzies met de marxistische of extreem-linkse achterban, waartoe die veranderingen dikwijls hebben geleid, zijn inmiddels al grotendeels geluwd. Het debat met de vakbond was niet altijd even grondig als men zou hebben gehoopt en zal hier en daar, waarschijnlijk ook in de thuishaven van Blair, wel weer oplaaien. Maar al bij al is *De Derde Weg* van Giddens voor sociaal-democraten het verslag van een afgelegde weg en een geslaagde vernieuwing, niet een essay dat perspectieven opent. Het boek bewijst dat stellingen waarmee men zich een tiental jaar geleden in linkse kringen nog de verwijten 'liberaal', 'conservatief' en zelfs 'fascist' op de nek kon halen, nu onder de respectabele vlag van de derde weg worden voorgesteld als een pad van toekomstige vernieuwing.

We vinden in *De Derde Weg* van Giddens ook een paar van de klassieke wensen van Rood-Groen, Nieuw- of Groen-Links terug. Dat geldt voor de vraag naar een meer actieve en participatieve democratie. De vertegenwoordigingsdemocratie moet behouden blijven, maar worden aangevuld met vormen van di-

recte democratie, vooral op lokaal vlak. Het programma in wording, zoals verwoord door Giddens, getuigt ook van groen scepticisme ten opzichte van wetenschap en technologie. Van deze instellingen en vormen van menselijke creativiteit worden vooral de problematische kanten onderstreept.

Het is moeilijk in de programmapunten van *De Derde Weg* een paar elementen te vinden die al niet stevig in het hedendaagse denken en de programma's van sociaal-democratische partijen vervat zitten of daar dwars op liggen. Dat laatste geldt voor de relatief negatieve houding ten opzichte van wetenschap en technologie die uit *De Derde Weg* van Giddens blijkt. Dat is niet kenmerkend, noch voor de oude, noch voor de nieuwe sociaal-democratie. Deze is wezenlijk optimistisch, door drongen van geloof in de creativiteit van de mens zoals deze zich uit via de rede, in wetenschap en technologie. Enigszins vernieuwend ten opzichte van bestaande programma's is misschien het pleidooi voor de democratisering van het ecologische beleid. De macht van experts moet volgens Giddens worden beknot. De bevolking moet meer inspraak krijgen in de ecologische risico's die ze wil nemen. Het wordt niet helemaal duidelijk hoe dat moet gebeuren. Er moet ook meer aandacht gaan naar het gezin. Volgens Giddens is het echter verloren moeite de stabiliteit van gezinnen te bepleiten of te bevorderen. De enige oplossing is een radicale aanpassing aan de flexibiliteit en de onzekerheid van het hedendaagse leven. Mensen moeten, met andere woorden, beter met scheiding leren leven, door bijvoorbeeld goede relaties te leren onderhouden na de scheiding en de verantwoordelijkheid voor de kinderen nooit op te geven of terug te schroeven. De band ouder-kind zou eigenlijk los van het huwelijk moeten worden geïnstitutionaliseerd. Mensen moeten ook meer risico's leren nemen. Men moet hun daartoe bepaalde garanties en basiszekerheden bieden, maar vooral stimulanzen om verandering en transitie te omhelzen. Het probleem van de betaalbaarheid van de pensioenen moet worden aangepakt door de verplichte pensioenleeftijd af te schaffen. Deze

voorstellen zijn origineler, maar roepen, met de mogelijke uitzondering van een dwingendder institutionalisering van de band tussen ouders en kinderen en het afschaffen van de verplichte pensioenleeftijd, heel wat vragen op betreffende hun concrete uitwerking. Of men die maatregelen nu dient te beschouwen als progressief of conservatief, links of rechts, zal van die uitwerking afhangen.

Kortom, de derde weg, zoals beschreven door Giddens, is in menig opzicht aantrekkelijk voor sociaal-democraten, maar niet bijster origineel. Het is de weg die de meeste Europese sociaal-democratische partijen al lang resoluut zijn ingeslagen. Wie zich daarover wil verheugen, dient te beseffen dat de complimenten van Giddens oppervlakkig zijn. Van een grondige sociologische, politieke of economische analyse is in dit boek geen sprake. Om zijn voorstel voor de vernieuwing van de sociaal-democratie didactisch voor te stellen, hangt Giddens een beeld op van wat hij de klassieke sociaal-democratie of oud-links noemt. Dat beeld confronteert hij dan met neoliberale en groene kritiek. Hij verwoordt die kritiek nogal radicaal, bijvoorbeeld: "de verzorgingsstaat schept vandaag bijna evenveel problemen als hij oplost". Maar bij de ontwikkeling van het programma wordt de soep dan weer niet zo warm gegeten als ze wordt opgediend. De kritiek mondt dan uit in de herformulering van een aantal standpunten. Dat gebeurt op een manier die menige sociaal-democratische partij al in haar programma en praktijk heeft doorgevoerd. Dat geldt onder meer voor de rol van de staat en van het middenveld, voor het collectivisme, de volledige tewerkstelling en de zending van de sociale zekerheid. Giddens formuleert die standpunten dikwijls op zo'n vage manier dat men er in de praktijk nog alle kanten mee op kan en niet goed weet wat men er van moet denken. De eerste twee hoofdstukken van het boek lijken vooral bedoeld om mensen die ontgoocheld liberaal of groen denken, naar de nieuwe sociaal-democratie te leiden. Zo'n electorale strategie heeft natuurlijk andere effecten in het Britse tweepartijstelsel dan in een proportionele vertegenwoordiging zoals

in België. *De Derde Weg* lijkt in Groot-Brittannië vooral bedoeld om de jongere, "vlottere", meer libertair denkende Conservatief naar New Labour te lokken en de aanhang van groene, alternatieve en Nieuw-Linkse bewegingen binnen New Labour te houden. Bij ons zullen er heel wat kandidaten zijn om zich de derde weg aan te meten. De CVP zal zeggen dat zij al altijd de derde weg heeft bewandeld. De VLD zal waarschijnlijk origineel uit de hoek komen en zich opwerpen als de werkelijke vernieuwer van de sociaal-democratie. VU en ID21 zullen in de derde weg denkkelijk de uiting van een Nieuwe Politiek Cultuur zien. Kortom, de derde weg zal hier te lande zorgen voor electorale kolder. Een succesrijke Nederlandse vertaling van het boek ligt in het verschiet.

Verkeerde keuzen

Het is nochtans moeilijk op een ernstige manier met dit boek in debat te treden. Zo vaag zijn de stellingnamen, zo frequent het gebruik van de enerzijds-anderzijds-argumentatie. Dat is eigen aan het werk van Anthony Giddens, waarschijnlijk een karaktertrek van de man. Hij heeft het al altijd tot zijn taak gerekend tegenstellingen te "overstijgen". Het boek uit 1973 waaruit ik reeds citeerde, besluit met de "De hedendaagse uitdaging van het socialisme bestaat erin ... de limieten van de tegenstelling tussen de verschillende betekenissen van rationalisering te exploreren en dan met elkaar te verzoenen". De bedoeling nu is het "overstijgen van de klassieke sociaal-democratie en het neoliberalisme". De talrijke boeken die Giddens tussentijds heeft geschreven, willen nagenoeg allemaal iets verzoenen of overstijgen. Zij willen allemaal tegenstellingen *aufheben*. Het volstaat dat in de sociologie van structuur en handelen wordt gesproken, opdat Giddens het zou hebben over structuratie als iets dat tegelijkertijd structuur en handelen is. Voor Giddens zijn tegenstellingen er om verzoend te worden, verschillen om overbrugd te worden. Zijn boeken getuigen van een missionarisachtig geloof in de weldaden van de dialectiek. Zij getuigen ook van een grondige afkeer van conflict als een

duurzaam element van het menselijk samenleven. De uitdrukking "het radicale centrum", die Giddens graag hanteert, is hem op het lijf geschreven. Misschien heeft hij met die houding de tijdsgeest mee. Mensen staan vandaag in beate bewondering als parlementaire commissies beslissingen bij consensus nemen en zij vinden het haast ongepast dat de verkiezingsstrijd aanleiding geeft tot debat en polemiek. Zo'n houding lijkt me ongunstig voor de democratie. Deze heeft baat bij duidelijke en grondig uitgespitte verschillen.

Tussen de sociaal-democratie zoals ze vandaag vorm krijgt en de derde weg zoals bepleit door Giddens, is er minstens één verschil dat minutieuze aandacht en debat verdient. Zoals heel wat sociologen stelt Giddens vast dat 'links' en 'rechts' van betekenis veranderen. Er is, ten eerste, de splitsing van links en rechts in enerzijds "oud" of sociaal-economisch links en rechts, anderzijds in wat Giddens de tegenstelling tussen een autoritaire en een libertaire opstelling noemt. Er is, ten tweede, de vaststelling dat de tegenstelling links/rechts niet meer alle relevante issues en problemen dekt die opduiken en door het electoraat belangrijk worden geacht. Andersoortige zorgen manifesteren zich (dit is in feite een rechtstreeks gevolg van de eerste ontwikkeling, het belangrijker worden van andere breuklijnen dan de sociaal-economische). Met die diagnose over de ontwikkeling van de links-rechtstegenstelling ben ik het grotendeels eens, alleen lijkt de tegenstelling 'autoritair versus libertair' me ontoereikend om de nieuwe breuklijn te duiden. Dat doet hier echter niet ter zake. Giddens gebruikt die herdefinitie van links en rechts om de zorgen van een relatief klein deel van het electoraat als belangrijk naar voor te schuiven.

Volgens hem boet het links/rechts-schema aan belang in omdat de ontvoogdingsstrijd gestreden is. Gelijkheid blijft (in principe) belangrijk, maar vragen die te maken hebben met ontvoogding en meer gelijkheid worden voorgesteld als oubollig. Nieuw en fris zijn vragen in verband met de levensstijlkeuzen (*life choices* schrijft Giddens nogal gewichtig, alsof

het steeds over kwesties van leven en dood gaat), bijvoorbeeld, word ik vegetariër of blijf ik vlees eten, hou ik van snelle wagens of stel ik mijn gedrag af op grotere veiligheid en zuinigheid, blijven die keuzen individueel of is er overheidsbeleid nodig om het eten van rood vlees, het gebruik van snelle wagens, het produceren van veel afval... te ontmoedigen? Niemand zal betwijfelen dat die levensstijlkeuzen belangrijk zijn voor een segment van de bevolking en belangrijke maatschappelijke, ja zelfs mondiale implicaties hebben, maar men neemt een politieke beslissing als men stelt dat zij belangrijker zijn dan de vragen die voortvloeien uit de strijd voor gelijkheid en ontvoogding. Die keuze wordt door Giddens verdonkeremaand in zijn streven naar verzoening en "overstijging", terwijl zij de kern van het debat zou moeten vormen.

Een andere zorg die volgens Giddens aan het oude links-rechtsschema ontsnapt, is het belang van risico. Dit begrip verschijnt bij hem in een dubbele betekenis. Aan de ene kant zijn er de ecologische risico's: het risico dat we onwetend hormonen eten, dat we toekomstige generaties belasten met nucleair afval dat zij niet de baas zullen kunnen of dat de genetische manipulatie van groenten onvoorziene, perverse effecten heeft... Voor dat soort risico's moet er volgens Giddens meer aandacht komen. De andere risico's zijn verbonden aan het sociale leven, bijvoorbeeld het risico op werkloosheid en verarming. Voor die risico's geldt volgens Giddens een andere logica. Met die risico's moeten de mensen beter leren le-

Hier te lande zal iedereen de derde weg claimen. Dat zal nog voor de nodige electorale kolder zorgen.

ven. Zij moeten bereid zijn af te stappen van wat hij beschouwt als de overdreven grote hedendaagse hang naar zekerheid. Ook met deze stellingname wordt een politieke keuze gemaakt en wordt prioriteit gegeven aan de ecologische risico's die ook de mensen bedreigen die over voldoende opleiding en geld beschikken om zich goed te kunnen beschermen

tegen de sociale risico's. Het deel van de bevolking dat geen vermogen en weinig opleiding heeft, moet zijn hang naar zekerheid maar laten varen. Giddens heeft overigens wel oog voor de (nieuwe) ecologische risico's, niet voor het steeds voorspelbaarder worden van werkloosheid, uitsluiting en armoede. Hij beklemtoont het begrip risico op een ogenblik dat verschillende ontwikkelingen er toe leiden dat dit concept, en al de verzekeringsprincipes die erop steunen, minder pertinent worden in de strijd tegen uitsluiting en de strijd voor sociale rechtvaardigheid.

De Derde Weg is het beste bewijs dat er een cultuur van de zelfgenoegzaamheid bestaat en dat er gesleuteld wordt aan een bijbehorende ideologie en verantwoording.

Als Giddens de nieuwe zorgen opsomt, die niet meer in het oude links-rechtsschema passen, heeft hij het enkel over ecologische problemen en problemen van internationale politiek en orde. Problemen die verband houden met migratie, de groei van de multiculturele samenleving, de gevoelens van politieke machteloosheid... worden niet vermeld, zorgen over sociale zekerheid, pensioenen, werkgelegenheid evenmin. Ook hier wordt een politieke keuze gemaakt en worden de zorgen van de hooggeschoolden belangrijker geacht dan die van de laaggeschoolden. Bij elk van die definities van de inhoud van de oude en nieuwe breuklijn, kiest Giddens resoluut voor een bepaalde klasse, voor de hooggeschoolden tegen de laaggeschoolden. De maatschappelijke problemen die aandacht verdienen zijn de problemen (milieu en internationale zaken) waaraan de hooggeschoolden eerder dan de laaggeschoolden belang hechten. Belangrijk is voor hem niet de ontvoogdingsstrijd van de laaggeschoolden, maar de levensstijlkeuzen van de hooggeschoolden en de vermogenden. Het zijn de risico's waaraan ook de hooggeschoolden blootstaan die het zorgenkind van het beleid moeten worden, terwijl de laaggeschoolden de sociale risico's met meer moed, minder hang naar zekerheid, meer zin voor verandering en transformatie moeten leren

dragen en omhelzen. Zo bekeken lijkt *De Derde Weg* van Giddens verdacht veel op het hellend vlak dat Galbraith omschreef als de "cultuur van de zelfgenoegzaamheid" (*culture of contentment*). Volgens Galbraith verliezen de sociaal, economisch en cultureel geprivilegieerden belangstelling voor de anderen; concreet, verliezen de hooggeschoolden belangstelling voor de laaggeschoolden. Giddens beseft dat hij zich aan dat verwijt blootstelt en verwijst uitdrukkelijk naar het boek van Galbraith. Volgens hem toont onderzoek aan dat de geprivilegieerde groepen wel belang-

stelling hebben voor de "ondergeprivilegieerden" zoals Giddens ze eufe-

mistisch omschrijft. Welk onderzoek dat mag zijn, laat hij in het midden. Zijn *Derde Weg* is het beste bewijs dat er een cultuur van de zelfgenoegzaamheid bestaat en dat gesleuteld wordt aan een bijbehorende ideologie en verantwoording. *De Derde Weg* van Giddens applaudisseert enthousiast voor de ontwikkelingen die de sociaal-democratische partijen hebben doorgemaakt, maar kiest resoluut voor de nieuwe vormen van privilege.

Levenskansen en dus ook de zorgen van de mensen worden in onze samenleving sterk bepaald door het onderwijsniveau. Eén van de grote tegenstellingen die sociaal-democratische partijen vandaag moeten overstijgen, is daarom die tussen laag- en hooggeschoolden. Dat is veel belangrijker dan het verzoenen van sociaal-democratische en neoliberale standpunten. De sociaal-democratie heeft van het neoliberalisme weinig of niets te leren. *De Derde Weg* van Giddens maakt dat, tegen de wil van zijn auteur in, nog maar eens en ten overvloede duidelijk. Het voortbestaan van de sociaal-democratie als een significante politieke macht hangt wel af van het verenigen in één maatschappelijk project van de laaggeschoolden en van die hooggeschoolden die de cultuur van de zelfgenoegzaamheid verwerpen. In dit boek heeft Giddens in feite de verkeerde tegenstelling "overstegen", de verkeerde

verzoening betracht. Zijn bijdrage aan de vernieuwing van de sociaal-democratie blijft daarom beperkt. Een echte vernieuwing heeft een meer evenwichtige aandacht voor ecologische en sociale risico's, voor ontvoogding, gelijkheid en levensstijlkeuze, voor de zorgen van de laaggeschoolden en de hooggeschoolden. Dit boek brengt ons niet dichterbij die vernieuwing.

Deze tekst is een besprekingsessay van Anthony Giddens, *The Third Way. The Renewal of Social Democracy*, Polity Press, 1998.
